

BÁN PÉTER

ESZTERHÁZY KÁROLY ÉS AZ URADALMI PREFEKTUS LEVELEZÉSE A PÜSPÖKI BEIKTATÁS ELŐTT

„Nagyméltóságú Gróf Úr etc. etc.

Ajánlom etc. Alkatmatlan, rossz utak végett csak múlt csütörtökön délre érkezhettünk be Egerbe, aznap Zlinszky secretarius úr¹ is este érkezett. Másnap, úgymint Újesztendő napján reggeli tizenegy órakor tartatott a püspöki curián a sessio itt való és külső püspökség dominiumához tartozandó helységek bíráinak jelenlétekben. Először Dobay Károly úr² a cameraticus fiscusnak (kamarai kincstárnak) kulcsoknak általadásával resignálta (átadta) e dominiumot, melyet hasonlóképpen Zlinszky úr Ófelsége részéről kulcsoknak kezemhez való adásával azonnal Excellenciád részére általadott. Itt Zlinszky úr aznapnál tovább nem is múltatott, másnap azonnal elment, kinek jöllehet ugyan csak 24 aranyat parancsolt adni Excellenciád, amennyit is vettem a váci perceptoralis cassából (bevételi pénztárból) magammal, de másoknak tanácslásából adtam 36 körmöci aranyat, melyet, úgymint 12 aranyat a komornyiktól a neki útra adott költségből vettem kezemhez; reményilem, Excellenciád sajnálni nem fogja.”

Ezzel a bekezdéssel kezdődött az újonnan kinevezett egri püspöknek, gróf Eszterházy Károlynak Egerből 1762. január 4-én címzett levél, pontosabban annak hitelt érdemlő másolata.³ Küldője Majerszky Pál volt, ekkori titulusa szerint már az egri püspöki birtoktest új prefektusa, azaz jószágkormányzója, s más források szerint előzőleg is hasonló fontos uradalom-

¹ Zlinszky József vagy testvére, Gábor lehetett 1762-ben magyar királyi kamarai titkár, mert – mint második generációs nemesek – a családból ők ketten futottak be akkoriban sikeres kamarai tisztviselői pályát. József végül kamarai uradalmi prefektusi, Gábor tanácsosi rangot ért el. Vö. Kempelen Béla: Magyar nemes családok. XI. kötet. Bp. 1932. 183–184. és Nagy István: A magyar kamara 1711–1848. Bp. 1971. 158.

² Dobay Károly volt az egri püspökségi uradalom utolsó prefektusa Barkóczy Ferenc idején; még 1762 tavaszán is ő ellenőrizte az előző évről szóló gazdatiszti számadásokat. – Heves Megyei Levéltár. Egri Érsekség Gazdasági Levéltára. (továbbiakban: HML EÉGL) Számvévségi iratok. (továbbiakban: Számv. ir.) XII-3/e/203-204. No. 169–189. számadások.

³ HML EÉGL Jogbiztosító okmánykönyvek és iratok. XII-3/a/ 44. Liber 44. Prothocollum Agriense correspond-entiarum a dato 4^{ae} Januarii 1762 usque 10^{am} Martii 1791 inclusam. (továbbiakban: Liber 44.) p. 1.

kormányzati pozíciót töltött be Eszterházy korábbi egyházmegyei székhelyén, Vácott.⁴ Ebben a közleményben kettejük levelezését követem nyomon mintegy fél esztendőn keresztül, egészen 1762. június 10-ig. Nyugodtan említhetők kétoldalú levelezést, mivel a levél-fóliókat először hosszában összehajtották, és a tevékenységéről urának beszámoló prefektus szokás szerint csak a fraktúr ívek jobboldalára írt, a bal oldali sáv pedig mindig a püspöknek az adott tárgyra vonatkozó észrevételeit tartalmazta. Az egyes levelek végén e válaszokat is datálták, s ellátták Eszterházy Károly szignójával vagy aláírásával, következésképpen azokat vissza is postázták. Ez a tény magyarázza meg fennmaradásukat az uradalmi archívumban, és ennek kapcsán kerülhetett került sor gyűjteményes levelezőkönyvekbe való másolásukra. Ugyanezt a gyakorlatot követte a püspök-földesúr a többi, akár alacsonyabb beosztású tisztnél és később is, 1799-ig.⁵

A most kiválasztott, 1762. januártól júniusig terjedő prefektusi levelezési anyagnak az a tény kölcsönöz különös jelentőséget, hogy ebben az időszakban Eszterházy még nem tartózkodott Egerben. Mária Terézia ugyan 1761. október 10-én nevezte ki egri püspökké, de csak 1762. június 29-én vonult be új székvárosába. Több mint fél esztendeig továbbra is Vácon maradt, így ő tehetette le a Franz Anton Pilgrammal tervezetett váci székesegyház alapkövét, befejezhette a püspöki levéltár rendeztetését és a városi céhszabályok felülvizsgálatát. Voltak tennivalói családi birtokközpontjában, Pápán is (ami az itt vizsgált válaszlevelekben is tükröződik). Az Eszterházy Károllyal foglalkozó kutatás mindeddig nem tette publikussá, hogy az egri püspöki uradalmat pontosan fél évvel előbb vette birtokba az egyházmegye főpapi székébe történő beiktatásánál.⁶ Holott ez az elhatározás tökéletesen indokolt volt az ő részéről, aki a gazdasági szervező tevékenységben a váci egyházi és pápa-ugod–devecseri családi domíniumok igazgatása során már igencsak jártasságot szerzett, és jól tudta, hogy a gazdatisztek számadási kötelezettségeit kerek esztendőkből szükséges előírni és ellenőrizni.

⁴ Mint az ottani püspöki birtokok prefektusa 1762. március 21. és 24. között ő vizsgálta felül az 1761-es váci számadásokat. – HML EÉGL Váci számadások és okmányaik. 1761–1762. (továbbiakban: Váci sz.) XII-3/e/205.

⁵ A 3. számú jegyzetben említett Liber 44. intervalluma utáni levélmásolatokat tartalmaz a Liber 72. (Prothocol-lum Agriense correspondentiarum, 1791–1799.) Az sem ismeretlen, hogy az eredeti leveleket kötötték be, ilyenkor Eszterházy sajátkezű megjegyzéseivel, utasításaival; erre lásd pl. Farkas János építési írnok levelezőkönyveit – Liber 129/1–12. (Relationes aediliscribatus et mandata Suae Excellentiae.)

⁶ Ez a megállapítás érvényes e sorok szerzőjére is, lásd Bán Péter: Az egri püspöki uradalom igazgatása Eszterházy Károly idején. In: Eszterházy Károly emlékkönyv. Szerk.: Kovács Béla. Eger, 1999. 259-371. Vö. még Sugár István: Az egri püspökök története. Bp. 1984. 426.; Bitskey István: Püspökök, írók, könyvtárak. Eger, 1997. 89-95.

Eszterházy az egeri uradalom hivatalos átadás-átvételének (*resignatio*) lebonyolítására – mely a magyar király főkegyúri jogából következően, mint láttuk, a kamara közbejöttével zajlott – egy, a váci birtokkormányzatban már kipróbált és gyakorlott emberét küldte a maga képében. Egyelőre nem tudok arról, hogy Majerszky Pálnak külön írásos instrukciót adott volna a teljesítendő feladatokról, de ő ismerhette is urának szigorú követelményeit, illetve azt az igényét, hogy szereti minden részletében áttekinteni, gyakran közvetlenül irányítani birtokai gazdálkodását. Erről árulkodik már önmagában levélváltásaik sűrűsége és gyorsasága, ha pillanatnyilag a tartalomra nem fordítunk figyelmet.

Majerszky leveleinek kelte	Eszterházy válaszainak kelte
Eger, 1762. január 4.	Vác, 1762. január 11.
Eger, 1762. január 11.	Vác, 1762. január 14.
Eger, 1762. január 12.	Vác, 1762. január 16.
Eger, 1762. január 16.	Vác, 1762. január 21.
Eger, 1762. május 1.	Vác, 1762. május 3.
Vác, 1762. május 14.	Pápa, 1762. május 20.
Vác, 1762. május 22.	Pápa, 1762. május 30.
Vác, 1762. május 28.	Pápa, 1762. június 7.
Vác, 1762. június 6.	Devecser, 1762. június 10.

A listából kitűnik, hogy a bennünket érdeklő fél esztendő levelezése két időszakra összpontosul: január első három hetére és a május elsejétől június 10-ig tartó hat hétre. Ennek magyarázatát a prefektus május 1-jei beszámolójának első soraiból tudhatjuk meg, melyekben arra utal, hogy csak előző nap érkezett vissza Egerbe. A február–március–április hónapokat, vagy legalábbis azok számottevő részét Vácon töltötte, mert biztosan ezalatt vette revízió alá az ottani tiszttartó, perceptor, kasznár, pincemester és mások előző évi számadásait. Említett levele befejező mondata szerint pedig május 6. után ismét utaznia kellett Egerből Vácra. Ott újabb egy hónapot foglalkozott számadások ellenőrzésével, lebonyolította az uradalom átadását, majd – *ha pedig Excellenciád kegyesen méltóztatik megengedni – Szécsényben kevés jószágocskámat akarom megtekinteni, rendelést tenni, ott vagy három napot eltöltenék, és csakugyan június 13-dik napján igyekeznék Egerben lenni.*⁷ A prefektus második váci útjával szinte egyidejűleg Eszterházy Károly viszont

⁷ Liber 44. p 15., 17–18. és 22., valamint lásd a 4. számú jegyzetet. – A Majerszky család törzsbirtoka Nógrád megyében volt; Pál prefektus apjának, Jánosnak Mária Teréziától nyert nemeslevelét Nógrád vármegye közgyűlésén hirdették ki 1742. április 9-én. – Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VII. kötet. Pest, 1861. 247–248.

Vácot hagyta el, valamikor május 3. és 14. között – erről tanúskodnak a levelek postázási dátumai –, hogy a jelek szerint pápa–ugod–devecseri magánbirtoka ügyeivel foglalkozzon. Innen írta meg május 30-án Majerszkynek (*nota bene* hangsúllyal), hogyan tervezi Egerbe utazását 4 hét múlva: „*Én szándékozom érkezni június 26-án estére Gödöllőre, 27-én ebédre Hatvanba általmenni, estére Gyöngyösre, 28-án ebédre Kápolnára, estére Egerbe és a kertben meghálni. 29-én leszen ingressus (bevonulás), 30-án vármegyében való installatio (főispáni beiktatás). Kegyelmed viceispán úrral és udvari hofmesteremmel concertálja (vitassa meg, tekintse át) a dolgot a szükséges rendelések végett, hogy semmiben fogyatkozás ne legyen, mindkettőnek constal (helytáll, érvényes) már akaratom.*”⁸

Visszatérve a levélváltásokra, azok oly gyakoriak voltak, hogy egész egyszerűen meghaladták koruk megszokott információátviteli sebességét. A januári négyből 3 esetben, május-június folyamán pedig ötből 2 alkalommal úgy írta meg soron következő beszámolóját a prefektus, hogy előző levelére még semmiképpen nem kaphatta kézhez urának választát. Emiatt többször előfordult, hogy ugyanaz a megoldandó probléma az egymást követő – helyesebben: egymást keresztező – levélváltásokban ismét visszatért, de ezek rendszerint nem váltottak ki komolyabb kárt okozó késedelmet. Egyetlen esetben merült fel ilyen veszély, amikor az árendaszerződések naptári évhez, avagy Szent György napjához kapcsolt intervallumáról kellett döntenet, s nem véletlen, hogy ezzel összefüggésben tudható meg, hogy a leveleket a prefektus nem külön futárokkal, hanem a postakocsi-szolgálat útján szokta eljuttatni, de kivételesen akkor, január 16. után „*expessus követ által*” fogja küldeni. Május 2-án az éppen udvariassági látogatásra („*Excellenciád udvarlására*”) Vácra induló egri nagyprépostra bízhatta levelét, ezért jöhetett létre már 3-án Eszterházy reagálása. A küldemények postára adását, még kevésbé megérkezését nem lehetett könnyű előre kiszámítani; ezért találkozhatunk többször a „*más postai alkalmatossággal*” jellegzetesen homályos szövegfordulattal.⁹ A prefektusi beszámolók keltezésétől számítva a püspökföldesúr általában 7-10 nap múltán fejezte be a maga válaszfogalmazványait,

⁸ Liber 44. p. 21. – Sugár (id. hely) e tervtől eltérően közli Eszterházy megérkezését Heves megyébe, de az első egri éjszakát szerinte is a városfalakon kívüli püspökkerti házban töltötte.

⁹ Liber 44. p. 13-16. – Május 28-án Vácra írt Majerszky prefektus: *Postai alkalmatossággal egy kis scatulában, Budára Excellenciádnak intitulálva mit küldöttek, nem tudom, melyet én két napig budai fürdőben Excellenciádnak kegyes engedelméhez képest mulatván, postáról kiváltottam; azon scatulát küldjem-e Excellenciád után Pápára, vagy Egerbe vigyem magammal, parancsolatát alázatosan elvárom.* Eszterházy válaszából értesülhetünk azután, hogy nem valami jelentéktelen dolog, hanem pecsétnyomók voltak a dobozban, melyeket Egerbe kellett továbbítani. – Uo. p. 21-22.

ami a korabeli postai és útviszonyok figyelembe vételével határozottan gyorsnak tekinthető.

Itt az ideje rátérni a levelezés konkrét, kézzelfogható tartalmára! – Tehát a következőkben sorra veszem azokat a tevékenységi, döntési, intézkedési területeket, amelyekkel Eszterházy Károly, illetve Majerszky Pál minden bizonnyal azért foglalkozott, mert elintézésük nem tűrt halasztást, nem lehetett velük várni a püspöki beiktatásig. Az átmásolásra érdemesnek ítélt levelek tanúbizonyosága szerint ezek közé tartoztak: egyes gazdatisztek és majorsági jellegű alkalmazottak megtartása vagy lecserélése, a mesteremberekkel, kereskedőkkel kötött megállapodások, a különböző bérleti szerződések felülvizsgálata, a palota és az uradalmi pincészet leltározása, a kamatterhek átvállalása, a kocsmai haszon folyamatos biztosítása és általában a pénzbevételek figyelemmel kísérése.

1762. január 1-jén délután, az egeri uradalom formális birtokba vételét követően, a prefektus legsürgősebb feladatának a vezető tisztségviselők összehívását tartotta, s megkérdezte őket, hogy ki óhajt az új püspök-földesúr szolgálatában maradni, illetve melyikük szándékozik Barkóczy Ferencet követni a primási székhelyre, Esztergomba. Ekkor a „*perceptoron és sáfáron kívül megmaradtak a többiek, kik is Excellenciád kegyelmét mély alázatossággal általam köszönik*”, bár a kerecsendi tiszttartó, Balázsovics (itteni formában: Blasovics) Mihály kéthetes gondolkodási időt kért volna, amíg megtudja Barkóczy pontos ajánlatát. Eszterházy nem veszi jó néven e habozást, és azonnal elbocsátja. Ennek kapcsán itt merült fel először a gondolata az egeri és kerecsendi provizorátus összevonásának, kiegészítve egy személyi változtatással: Petermann (vagy Pittermann) Mihály egeri tiszttartó lecserélésével, mivel felelősségteljesebb funkcióra őt Majerszky prefektus „*elégtelennek, gyenge embernek*” ismerte meg.¹⁰ Ezért harmadik, január 12-i levelében tett javaslatát, mely szerint Petermann kerüljön át a kisebb kerecsendi provizorátusba, a sokkal fontosabb egeri kerület élére pedig vagy egy füleki illetőségű tiszttartót vagy Ulrich Jánost, Eger város jegyzőjét nyerjék meg, Eszterházy Károly minden fenntartás nélkül elfogadta. Azzal is egyetértett, hogy „*Ulrich ugyan annyiból jobb volna, hogy a dominiumnak statusát jól tudja, más egyéb iránt is eszes és értelmes embernek látszik*”, s engedte magát lebeszélni a két tiszthatóság egyesítéséről is. (A püspök ezt csak később és átmenetileg, 1764–1773 között valósította meg.) Az viszont különös, hogy Eszterházy határozott állásfoglalása ellenére, Majerszky január 16-i levelében Ulrichról mint kerecsendi provizorról írt, s az 1762. évet záró

¹⁰ A megoldások keresésekor Eszterházy Károly a legelső pillanattól kizárta – bizonyára késő középkori negatív egyházi példákból is tanulva – az ún. nepotizmust. Így írt Majerszkynek: „*Kegyelmed öccse nem lehet (ti. provizor), mert nem itélem jónak, sem ilendőnek, hogy ott helyben legyen tiszttartó, ahol bátyja praefectus...*” – Liber 44. p. 2.

számadásokat ténylegesen – a kontroll források tanúsága szerint – az egri kerületben Petermann, Kerecsenden Ulrich állította össze. Nem tartom lehetetlennek, hogy a fordított irányú döntés összefüggött Császár Mátyás egri kasznár megjelenésével, akinek a neve ugyan nem merült fel a vizsgált iratokban, de tisztsége súlyát jelzi, hogy a május elején Vácra készülő Majerszky vele intéztetett el fontos dolgokat, s az is, hogy év végi számadása Petermann provizorétól önálló felelősségű funkcióra utal. (Hasonlónak a megelőző években nincs nyoma.) A kisebb jelentőségűnek ítélt kerecsendi tiszttartóságban viszont belső szervezeti leépítést hajtott végre a prefektus: felmondott a füzesabonyi ispánnak, csak a maklárit tartotta meg.

A Barkóczy-korszak tiszttartói közül a prefektus a Tisza melléki birtoktestet irányító hidvégi provizorról, Némethi Andrásról volt a legjobb véleményvel („*egy sincsen közöttük oly activus ember, mint az*”), így nem csoda, hogy nem merült fel elmozdítása. Az uradalom akkori negyedik önálló kerületének élén állt gyöngyöspüspöki tiszttartó (Kolenics Mihály) viszont Balázsoviccsal együtt új szolgálati helyet nyert Esztergomban, az ő utódját Víz József személyében már január 14-én megnevezte Eszterházy Károly. Ugyanakkor kétségbe vonta a tiszttartói rang szükségességét e kicsiny kerületben, mire prefektusa a következőképpen reagált: „*ámbar ennek utána kasznár legyen is a neve, a nevezet ugyan nemigen sérti a cassát, ha tiszttartó név alatt lesz is, nagyobb engedelmességgel s figyelmezzéssel lesznek a jobbágyok*”. Az esztendő számadás tükrözi, hogy gyakorlatias pszichológiai érvelése ekkor még hatott a püspökre.

A püspöki kulcsár, Kolóny (vagy Koloni) Lukács nem kívánt eltávozni, mégis új ember került a pincészet élére (Csurda János). Koloni ugyanis magasabb beosztásba került; ő vette át a Barkóczyhoz kötődő, hivataláról lemondott korábbi perceptor feladatait. (1764-től a tisztség neve számtartó – *rationista* – lesz, amivel párhuzamosan hatásköre is letisztultabbá válik.) Egyelőre nem akadtam nyomára, hogy ki vette át azonnal az elkészített élelmezési sáfár teendőit.¹¹

¹¹ Liber 44. p. 1–2., 7., 9., 11–12., 17.; Számv. ir. XII-3/e/203-204. No. 180–200. számadások. – Eszterházy püspök és Majerszky prefektus levelezésében, illetve az 1762. évi számadási anyagban megjelenő új gazdatiszti garnitúrából messze magasan Ulrich János volt egri notarius futotta be legmagasabb ívű pályát: a kerecsendi tiszttartóság megszüntetése után, 1764 és 1766 között a számadások ellenőrzésével megbízott számvevő (*rationum exactor, revisor*) lett, majd két teljes évtizeden át, egészen haláláig, 1786-ig szinte teljhatalmú prefectusa volt a püspöki uradalomnak. Ha Eszterházy mecénása, szellemi szülőatyja volt a Lyceum, a falusi templomok, iskolák, plébániaházak építésének és felszerelésének, település- és határrendezéseknek, akkor Ulrich Jánost mindezek XVIII. századi producerének tekinthetjük. Vö. Bán: id. mű 268–269., 281–282., 287–291.; uő: Eszterházy Károly szerepe Tiszanána és Kömlő újkori faluképének kialakításában. In Szabolcs-Szatmár-Bereg

Az uradalmi tisztikar vezető beosztású tagjait segédzemélyzet támogatta munkájában. Közülük az egész biztosan meglévő írnokokról nincs említés a levélváltások során, másik jellegzetes képviselőikkel, a hajdúkkal kapcsolatosan is csak annyi, hogy Majerszky prefektus a hidvégi és az egri tisztartónak (akik a legnagyobb kerületek élén álltak) az ő tartásukat engedélyezte, lovas katonáét viszont már nem. Talán nem véletlenül, hanem szándékos ellenpontként január 11-i levelében közvetlenül ezen álláspontja előtt érdeklődött Eszterházynál, hogy az őt megillető két fegyveres lovasat felfogadja-e. A püspök-főispán válaszából, továbbá egy májusi levélváltás alkalmával egyértelmű lesz, hogy a két lovasat a vármegye fogja biztosítani és eltartani, a katonák zsoldját is ő fizeti, csak ruházatukat és élelmezésüket kapják a püspökségtől. Azonban június elseje előtt nem lesz rájuk szükség – hangsúlyozta Eszterházy.¹²

A levelezés érinti a tisztelnél lényegesen alacsonyabb beosztású, szinte cselédrangú, de speciális szakmai hozzáértésük folytán nem mellőzhető alkalmazottak sorsát is. Ilyenek voltak a püspöki udvartartás kertészei és azok beosztottai. Barkóczy Ferenc *hortulanus magistere* minden bizonnyal urával együtt távozott, mert a prefektus január 4-i és 16-i beszámolójában felvetődött ideiglenes pótlásuk kérdése. Egerben a volt főkertész „*első legénye ajánlotta magát*”, hogy a szakmunkákat változatlan minőségben és saját korábbi konvenciók fizetése ellenében elvégzi, továbbá két legényére havi 10, illetve 8 forintot kért. Eszterházy jóváhagyta az előterjesztést, de a legényeknek „*udvarban tartásuk ne legyen*”, arról maguk gondoskodjanak, vagy ha ezt nem fogadják el, akkor kapjanak 2-2 forint bérkiegészítést. Barkóczynak a felsőtárkányi Segedelem-völgyben a „gondúzó” célra utaló olasz *Fuorcontrasti* néven felépített fényűző kastélyához tartozó kertet hasonlóképpen vállalta a korábbi konvenciók kertész, sőt a rezidencia és a berendezés gondviselésére is ajánkozott az előzőnek fele fizetéséért. Eszterházy ebbe feltételesen egyezett bele, de – mint írta – „*lejövetelemig és további dispositiomig*”.¹³

Az egri sörfőzővel és az uradalom konvenciók pintérlegényeivel nem ment ilyen könnyen az új szerződés megkötése, az utóbbiak esetében összeg-

Megyei Levéltár Évkönyve 2005. Szerk.: Kujbusné Mecsei Éva, Nagy Ferenc. Nyiregyháza, 2006. (Sajtó alatt.)

¹² Liber 44. p. 7. és 17.

¹³ Liber 44. p. 4. és 12. – A Róma környéki villák életmódjait követő *Fuorcontrastitól* a puritánságra hajló Eszterházy kezdetől idegenkedett, de láthatóan egyelőre nem döntött a kastély jövőjéről. Egerbe érkezése után soha nem használta, eleinte egyszerűen a sorsára hagyta. Majd 1766-tól szólnak adatok arról, hogy bontási anyagként hasznosította. – Heves megye műemlékei. (továbbiakban: HMM). Szerk.: Dercsényi Dezső-Voit Pál. Bp. 1969–1978. I. kötet. 149-151., II. kötet. 738–739.

szerűen is kiviláglik, hogy havi 2-3 forintokkal többek kértek a prefektus elképzelésénél. Sörfőző mestert azonnal másikat kerestetett a prefektus – többek között Vácon, sőt az öccse révén Trencsén megyében is –, hiszen munkája nélkülözhetetlen volt a kocsmák ellátásához. Eszterházy szintén ennek tudatában reagált, de új szempontot is figyelembe vett: *„Sörfőzőnek fizetését méltó megmértékelní, de arra vigyázni kell, hogy a matériát, úgy-mint árpát igen kímélve ne adják, hogy annál jobb sört főzhessen és több elkelhessen.”* Végül két hét múltán az addigi mester elfogadta prefektus által ajánlott szerződési feltételeket, aki megtartotta őt, amiben jó szakmai munkájának híre is szerepet játszott.¹⁴ A hordókészítés a püspök szerint nem volt ennyire fontos az első esztendőben, Majerszky pedig egyrészt jó, de információi szerint biztosan található olcsóbb iparost kerestetett Rajcher Ferenc váci perceptorral, másrészt *„pedig míglen kitanult mesterember pintért valahol fogadhatok, jobbágyokkal fogok pintéreztetni, kik úgy mint pintérek értenek a mesterségükhöz”*. Január közepén a hét követelőző legény közül három elfogadta az általa kínált konvenciót, ideiglenesen munkát is adott nekik, de azért nem mondott le új mester felvételéről. Emellett az Eger városi bodnárokkal kötött szerződést nagyméretű hordók gyártására.¹⁵

Az uradalom átadás-átvétele az 1762. év kezdetén történt, s így az előző esztendei gazdatiszti számadások és hozzájuk csatlakozó inventáriumok egy-két hónapon belüli elkészítésére bizonyára lehetett számítani, azonban voltak kiemelten fontos területek, ahol a prefektus – meghatározott speciális céllal – már január 1-jén megkezdett leltározásokról adott hírt. Így tényszerű tudomásom van a püspöki palota épületének, berendezésének, minden felszerelési tárgyának inventálásáról, melyet a komornyik és a titkár (*secretarius*) végzett, s ők a későbbiekben a prefektustól függetlenül juttatták el az elkészült inventáriumot Eszterházyhoz. Ugyancsak fontos és sürgős volt a pincebeli borkészlet leltárba vétele – részben a még Barkóczyt illető mennyiség megállapítása, főként pedig a jövedelmező kocsmák biztonságos „alapanyag-ellátása” érdekében –, és január 11-én Majerszky már be is számolt a munka befejeződéséről. Természetesen kimutatások készültek a hordókról, s a váci uradalomban így derült ki az átadás után, hogy Eszterházynek több hordót vissza kellett küldetnie Egerből Vácra, mert oda tartoztak. Ugyanakkor viszont Majerszky prefektus az urának tulajdonát képező, de Szentendrén értékesíteni nem sikerült üres hordókat Gyöngyöspüspökibe szállíttatta eladásra.¹⁶

¹⁴ Liber 44. p. 6., 10., 12–13.

¹⁵ Liber 44. p. 5–6. és 13.; Váci sz. XII-3/e/205.

¹⁶ Liber 44. p. 2–4., 6., 20., 22.

A püspöki székváltások alkalmával gyakran felmerült probléma volt a különböző egyházi szervezetek, intézmények, illetve alapítványok tőkepénzeinek ügye, melyek után kamatokat kellett fizetni. Barkóczy Ferenc idején az egri püspökség kezelte és forgatta az egyházmegye egyes templomainak, a papképző szemináriumnak és a káptalannak ilyen jellegű tőkéit. Ezekről a prefektus gyorsan összeállított egy kimutatást, melyet elküldött Eszterháznak, majd január 11-én állásfoglalást kért tőle, hogy vállalja-e azok átvételét. Az új püspök a következő rendben járult ehhez hozzá: elsősorban a szeminárium, másodsorban a székesegyház, harmadsorban egyéb templomok és alapítványok pénzeinek átvételére kerüljön sor. Nem egyezett bele viszont a káptalani alapítványi tőkék átvételébe.¹⁷ Az elhelyezett tőkék alapján járó kamatok első félévre eső hányadának kifizetését június 10-i válaszában esetleg már Egerbe érkezése előtt lehetővé tenné Eszterházy, de csak akkor, ha elég sok készpénz halmozódna fel az uradalmi pénztárban. Ugyanis fontossági sorrendben ezt megelőzi két kötelezettség: az ún. *cassa parochorumba*, a III. Károly király által létesített katolikus lelkészpénztárba a mindenkori egri püspök részéről befizetendő 6000 forintos hozzájárulásnak és plébánosoknak adandó pénztámogatásnak az első félévi részlete.¹⁸ A vizsgált levelezésben előfordul e nem túl sok adat arra utal, hogy az új egri püspök – miközben ellenezte a fényűzést szolgáló pazarlást, takarékosagra ösztönzött a gazdasági kiadásokban (pl. a konvenciók béreknél) – már főpásztori beiktatása előtt elsőbbséget biztosított egyházmegyéje hívei vallásos gondozásának.

Az uradalom január elsején megvalósított átadás-átvétele egyetlen pénzügyi elszámolási tekintetben komoly gondot okozott és visszavisszatérő vitákat idézett elő az előző prefektus, Dobay Károly, illetve Majerszky Pál között, mert a régi és az új püspök-földesúr – legalábbis Eszterházy álláspontja szerint – e téren közvetlenül nem kívánt összekülönbözni egymással. A nézetkülönbséget az váltotta ki, hogy Barkóczy idején a pusztákat, kocsmákat, malmokat stb. bérbe vevő árendátorok éves szerződési határnapja Szent György napja (április 24.) volt, ezzel szemben a püspökváltás után az új birtokkormányzat az új kontraktusokat a naptári év elejével, amikor ténylegesen is átvette az uradalmat, akarta megkötni. Mivel a bérlők az 1761. esztendő Szent György napján kifizették az éves árenda összegét, őket közel 4 hónapnyit kitevő többletfizetés sújtotta. Dobay prefektus nehezményezésére Majerszky azt felelte, hogy Eszterháznak „*ezen püspöki*

¹⁷ E döntésben az egyházi szempontok mellett valószínűleg pénzügyi óvatosság is szerepet játszott, de a probléma megoldásához legalább a prefektusi levélben említett „*specificatiot*” meg kellene vizsgálni (mellyel még nem találkoztam az uradalmi levéltári anyagban).

¹⁸ Liber 44. p. 2., 6., 24–25.

jószág minden jövedelmével januariusnak első napjától fogvást birodalmába adattatott, azért nem tartozom már a kezdett esztendőnek semminemű jövedelmét adni s engedni őhercegségének (ti. Barkóczy hercegprímásnak) részére, tehát... az árendátorok... hogy rövidséget ne szenvedjenek, térítse vissza nekik Dobay úr a kifizetett árendából proportionale (arányosan) a haszonvételtől hátralevő fertály esztendőre feljebb vett árendát". Eszterházy válaszában általában véve törvényesnek tartja és helyesli prefektusa eljárását, hozzátéve: „*azonban mégis in individuo (egyenként) a contactusokat amíg nem látom, voltaképpen való választ nem tudok adni, azért nem is szükséges, hogy a contractualistákat stringálja (a szerződészkötőket szorongassa) kegyelmed, hogy most deponálják (letegyék, kifizessék) a summát, hanem csak Szent György napján ide hozzák, addig kegyelmed megjövéen (ti. Vácra) világosabban szólhatok a dologhoz*”. Eszterházy tehát csak a bérleti díj teljesítési határidejében hajlott engedményre, a szerződészkötés új terminusában viszont semmi változásnak nincs nyoma.

Majerszky prefektus egy másik leveléből kiderül, hogy „*más karban vannak a királyi dézsmáknak¹⁹ árendái törvény szerint, mert azok Szent György nap tájban szoktak exárendáltatni, s akkor egészen ki is fizetik*”. Eszterházy eleinte ugyanúgy bízott e határidő szokásszerű betartásában, mint prefektusa, de várakozásuk a vizsgált források időszakában hiú reménynek bizonyult. Egyedül Heves vármegye alispánja tett határozott ígéretet a területéről járó árendák Gyertyaszentelő Boldogasszony napjáig (február 2.) történő befizetésére, amit be is tartott. A többiek közül május 1-jéig még Abaúj megye 1500 forintos teljesítéséről értesülünk, s ezen a napon Majerszky – miután a nagypréposttal mint püspöki vikáriussal konzultált – úgy döntött, felszólító leveleket ír minden késlekedőnek, vármegyéknek és egyes arisztokrata birtokosoknak (Eszterházy Istvánnak is), ahol már azt is kilátásba helyezi, hogy ha továbbra sem fizetnek, akkor a püspökség természetben fogja beszedni az egyházi tizedet. De két hét múlva még mindig csak Debrecen város egyenlítette ki árendáját, és csak egyetlen megye, Sáros válaszolt egyáltalán a felszólításra. Május 28-án Eszterházy Károly már arra is felhívta prefektusa figyelmét, hogy a továbbra sem fizetőkre hamarosan ki kell vetni a természetbeni gabonadézsmát, hiszen közeledett az aratás ideje. A levelezés úgy szakad meg júniusban, hogy a legutolsó híradás is a késelemes és hiányos árendafizetésekkel foglalkozik. – Majerszky általában igen önállóan intézkedik e sok gondot okozó területen, de amikor nem talál meg egy dézsmabérleti szerződést, a püspök figyelmezteti: ő vagy a perceptor csak a befizetési nyugtákat állítsa ki, új szerződések kötésével

¹⁹ A püspöknek járó dézsmát így nevezték az 1540-es évek óta, mivel a török korban a Magyar Kamara szedte be a végvárrendszer fenntartására.

várja meg ura Egerbe érkezését, illetve valamilyen végső szükség esetén legfeljebb egy évig érvényes kontraktust készíthet.

A többi árendafajtát tekintve Eszterházy nem tartott fenn magának ilyen kizárólagos jogot. Szembetűnő az is, hogy ezeknél közel sem merült fel olyan sok konkrét, egyedi tennivaló, mint a dézsmabérleteknél, bár éppen náluk került sor a szerződések hatályba lépési idejének a naptári évkezdethez kapcsolására. Az uradalom szép számú árendába adott pusztája közül csak Pázmánd prédiüm évi 500 forintba kerülő bérletét mondta fel Eger város, és Majerszky más vállalkozók kereséséről adott hírt. A malmok közül egy kalómalom bérleti díját emelte meg a prefektus 130-ról 250 forintra. Hasonlóban gondolkodott a keresztespüspöki vendégfogadó esetében is, amikor annak árendátora felmondta az évi 400 forintos szerződést; javaslata szerint először saját üzemelésben felmérné a várható tiszta hasznát (ami főként az ottani kocsmából származna), „*lehet hozzá alkalmaztatni azután az árendát*”. Eszterházy reagálása tömören helyeslő: „*Jól esett*”.²⁰

A levélváltásokban felszínre kerülő többi téma nem volt koncepcionális jelentőségű vagy hosszabb távra szóló, átfogó jellegű. Nem mondhatni, hogy mellékesek lettek volna, sőt legtöbbször azonnali, illetve helybeni intézkedést kívántak meg, de mégis csak egyszeri, alkalmi, esetleg ideiglenes sajátosságuk dominált. Közülük leggyakrabban a kocsmáltatással összefüggő teendők fordultak elő, hiszen az egri uradalomban különösképpen az italméresi földesúri jog kiaknázásából volt várható a legnagyobb haszon (a dézsmát mint püspöki jövedelmet nem számítva). A prefektus a borleltár elkészülte után rögtön felmérte, hogy vásárlásra lesz szükség a várható kocsmái szükséglet biztosításához, és már volt szó arról, hogy a sörfőzővel való szerződéskötéskor is figyelembe vették munkája minőségét. Miután az előző évek forgalmi kimutatásait átnézve a sör és a pálinka alacsony fogyasztását tapasztalta, Majerszky javaslatára Eszterházy leszállította iccénkenti eladási árakat, „*reménylem nagyobb haszna leszzen*”. Kiadta az útját annak a kápolnai kocsmárosnak, akire sok panasz volt, „*mely miatt nem érdemlette, hogy csak kevés ideig is maradott volna*”. Úgy gondolom, az is a jobbágyparaszti fogyasztói igények komolyan vételére mutat, hogy több kocsmában, ahol szívesebben itták volna a közvetlen környékükön termelt, megszokott borokat mint az egrieket (Gyöngyöspüspökiben, Harsányban stb.), ott a prefektus – püspöki engedéllyel – akár 100-100 forintos nagyságrendben a helybeli terméssel is kiegészítette a készletet. A füzesabonyi lakosok viszont aligha örültek, amikor (mint szőlőhegygel nem rendelkezők) hiába kérvényezték,

²⁰ Liber 44. p. 2–3., 7–10., 13–15., 20–21., 24.

hogy Eszterházy térjen vissza az 1761 előtti jutányos gyakorlathoz, mely szerint még féléven keresztül mérhették ki saját termésű boraikat.²¹

A készpénzes bevételek teljesülése mind Eszterházy, mind Majerszky leveleiből láthatóan nagy jelentőséggel bírt, de a prefektus véleménye szerint az örökölt pénztári könyvelés nehezen volt áttekinthető. (Azon végképp nem tudott segíteni, hogy „*az előbbeni dominium semmi conscriptiot nem adhat, azért szükségképpen az egész dominiumot majd annak idejében conscribálni kellettik.*”) Két hét elteltével tudta úgy „*egyben szedni az incassatoriumot*”, hogy világosan láthatóak legyenek a lehetséges bevételi források. Ettől kezdve rendszeresen olvashatunk arról, Eszterházynek megküldték az esedékes pénztári kivonatokat, aki ennek alapján tudta a távolból is követni az elvárható befizetések megtörténtét vagy késését. Olykor – de nem rendszeresen – tudósítanak a levelek konkrét pénzösszegek, egy-egy alkalommal néhány ezer forint Vácra juttatásáról is, amit a püspök-földesúr mindig elvárt, kifejezésre is juttatva, hogy távollétében nem akar jelentősebb készpénzt az egri pénztárban tartani. Majerszky az uradalom termékeinek értékesítésével (a kocsmai italokon kívül vágott fa és gabona szerepelt nagyobb mennyiségben) igyekezett növelni a pénzbevételeket.

Mivel püspöki udvartartás nem működött Egerben, természetes javak szállítására szintén meglehetősen gyakran került sor. Legjellemzőbb tételei a vadas- és fácános kertekben, természetes erdőkben lőtt és elfogott vadak, madarak, a Tiszából származó halak, valamint a vaj voltak, de az év elején egyházi öltözeteket, járomba fogható bivalyokat, májusban kerti zöldségeket is említettek a prefektus levelei.²²

A püspök mint Heves és Külső-Szolnok vármegye örökös főispánja távollétének sajátos következménye volt, hogy a céhszabályzatoknak a Helytartótanács által megkövetelt felülvizsgálata nem zárulhatott le Eszterházy Károly beiktatásáig.²³

Majerszky Pál május közepétől írott levelei és Eszterházy Károly válasza már csak részben foglalkoznak az egri püspöki dominium ügyeivel, részben ugyanis a váci uradalomra vonatkoznak. Ezeket ez alkalommal nem tárgyalom az eddigihez hasonló részletességgel, meglegszem legfontosabb elemeik hangsúlyozásával. Tényszerűségében feltétlenül ilyen a 14-én keltezett levél első témája. „*Mai nap délelőtt meglett a váci püspökség jószágának resignatioja minden csendességgel...*”, ahol bizonyára Majerszky képviselte Eszterházyt. A jelenlévők kölcsönösen megállapodtak abban, hogy a bevételek és a kiadások teljesítésének hatámapja nem május 12., hanem 15.

²¹ Liber 44. p. 3., 6–8., 10., 22.

²² Liber 44. p. 1., 3–5., 11., 16., 21., 24.

²³ Liber 44. p. 17.

lett, azaz a jövedelmek mindegyike az utóbbi napig bezárólag illeti meg a leköszönő birtokost, és ugyanaddig terhelik őt a tételesen felsorolt fizetési kötelezettségek. *„Amennyire Excellenciád részére arra a három napra valamely forinttal több vétetődik be, amott azoknak kifizetésében bonificaltatik (jóvátétetik).”* Eszterházy nagyvonalú reagálása: *„én ugyan nem nyerek, de a kár sem méltó considaratoria”* (figyelemre, észrevételre). A prefektus hírül adja ezután, hogy másnap megtartja az utolsó tisztiszéki ülést, majd hozzálát az uradalmi leltárak elkészítéséhez, valamint ura fogalmazványai alapján válaszol a kérvényekre. A püspök ezekkel kapcsolatosan arra inti, hogy lehetőleg engedékenyek legyenek a válaszok, hogy ezen utolsó alkalommal *„mondjanak inkább jót felőlem, hogy sem rosszat”*. Más jelei is vannak, mennyire fontosnak tartja, hogyan emlékeznek rá utólag Vácott; mi egyéb oka lehetne Majerszkynek megírnia neki május 22-én, hogy *„Pruszkay canonok úrnak ma volt installatioja, elég dicsérettel s köszönettel volt a templomban tett beszédében Excellenciád érdemes személyéről”*?

A prefektus beszámolt Eszterházyinak, hogyan haladt előre a távozó püspök függőben lévő pénzügyeinek rendezésében. Bizonyos váci hitelezőkkel szembeni adósságait lehetőleg egyes javak eladása révén igyekezett törleszteni, de ura nem engedélyezte annál több készpénznek kiadását, s inkább vállalta, hogy továbbra is adós marad. Az Eszterházy által megálmodott pompás új székesegyház felépíttetése miatt lerombolt váci házak és kertek tulajdonosainak kártalanítására viszont kilátásba helyezte, hogy a váci pénztár kiürülése után az egrit is igénybe vegye. Ily módon vagy sem, a kártalanítás sikerült; amikor a püspök elolvasta az erről szóló híradást, megjegyezte: *„Remélem, jóakaratomat megköszönik.”*

Sok gondja-baja volt Majerszkynek a váci gazdatisztekkel, a jelek szerint főként azért, mert késtek az 1762-es töredék év számadásaival. Végül a prefektus megígértette velük elkészítésüket, de Vácott már nem várhatta meg azokat, mert június 6. után hamarosan szécsényi birtokai gyors meglátogatására, majd Egerbe kellett indulnia, ahova rá három hétre Eszterházy püspök bevonulására is sor került.²⁴

* * *

1761 végén nehéz döntés előtt állt Eszterházy Károly. Vácra nem szerette volna félbehagyni megkezdett egyházfői és földesúri munkálkodását, ugyanakkor elhatározta, hogy mint kinevezett egri püspök már beiktatása előtt átveszi az elődjétől örökölt uradalmat. Arra a személyre, akit erre kiszemelt, nem könnyű feladat várt: két egyházi birtoktestet kellett egyidejűleg

²⁴ Liber 44. p. 18-25.

kormányozni, az egyiket átadásra előkészíteni, a másikat pedig átvenni püspöke nevében, majd megismerkedve a helyi viszonyokkal biztosítani a folyamatos gazdálkodást. A legalább két teljes embert igénylő feladatra – végeredményben ez a kép alakult ki bennem – Eszterházy jó érzéssel választotta ki Majerszky Pált. Leveleinek nemcsak szokványos fordulatait, hanem egész stílusa arról tanúskodik, hogy alázatos tisztelettel, engedelmisséggel viseltett püspöke iránt, ugyanakkor nagy gyakorlattal, szakismerettel rendelkezett, s szorgalma, munkabírása Eszterházy Károlyéhoz volt hasonlatos. Volt és jól működött az önálló ítélőképessége, de fel tudta mérni, hol húzódik az a határ, amelyen túl ura már nem tűrt ellentmondást. Így az óriási társadalmi-szociális távolság ellenére mindketten tárgyilagosan, az elvégzendő teendők-re koncentrálnak és a kölcsönös emberi megbecsülés hangján fogalmazták meg leveleiket. Ez bizonyára jó feltételeket teremtett az egri püspöki uradalom későbbi eredményes gazdasági szervezőmunkájához.